

DERSAÂDET'TE RAMAZAN AKŞAMLARI

DURSUN GÜRLEK

DERSAÂDET'TE RAMAZAN AKŞAMLARI

Derleyen: Dursun Gürlek

Kültür Tarihi

TİMAŞ YAYINLARI | 4501

Kültür Tarihi | 20

EDİTÖR

Zeynep Berктаş

KAPAK TASARIMI

Erdi Demir

İÇ TASARIM

Tamer Türp

1. BASKI

Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2015

2. BASKI

Haziran 2018, İstanbul

ISBN

ISBN: 978-605-08-2847-4

9 786050 828474

TİMAŞ YAYINLARI

Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,
Alayköşkü Caddesi, No: 5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24
P.K. 50 Sirkeci / İstanbul

timas.com.tr

timas@timas.com.tr

   timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık

Sertifika No: 12364

BASKI VE CİLT

Sistem Matbaacılık

Yılanlı Ayazma Sok. No: 8

Davutpaşa-Topkapı/İstanbul

Telefon: (0212) 482 11 01

Matbaa Sertifika No:16086

YAYIN HAKLARI

© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak

Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayımlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	9
ESKİ RAMAZANLARIN HUSÛSİYETLERİ	
<i>A. Râgıp Akyavaş</i>	17
YAKIN TÂRİHTE BOĞAZİÇİ'NDE BİR İFTAR	
<i>Ahmet Semih Mümtaz</i>	52
RAMAZANLARDA İFTAR MERAKI	
<i>Ahmet Semih Mümtaz</i>	57
İFTARLAR VE DİŞ KİRÂSİ	
<i>Ahmet Semih Mümtaz</i>	61
ÂDİLE SULTAN, ZEKİYE SULTAN VE ŞEYHÜLİSLÂM CEMÂLETTİN EFENDİ'NİN İFTAR SOFRALARI	
<i>Ahmet Semih Mümtaz</i>	63
SARAYDA RAMAZANLAR	
<i>Ayşe Osmanoğlu</i>	72
İSTANBUL FOLKLORU VE RAMAZAN AYI	
<i>Mehmet Halit Bayrı</i>	77
TANZİMAT DEVRİNDE İSTANBUL RAMAZANLARI	
<i>Servet R. İskit</i>	87
SULTAN REŞAD VE SARAY RAMAZANLARI	
<i>Safiye Ünüvar</i>	95
SULTAN ABDÜLAZİZ'İN BEKLENMEYEN ZİYÂRETİ	
<i>Azmi Nihad Erman</i>	101
HIRKA-İ SAÂDET ZİYÂRETİ	
<i>İsmail H. Baykal</i>	106
XX. YÜZYIL BAŞINDA İSTANBUL'DA RAMAZAN VE İFTAR	
<i>Mithat Sertoğlu</i>	121
ESKİ RAMAZANLARDAN YILDIZ SARAYI'NDA BİR RAMAZAN GECESİ	
<i>İsmail Müştak Mayakon</i>	132

RAMAZAN VE TERÂVİH NAMAZI	
<i>Kâmil Miras</i>	140
SÛTUNLARIN DİBİNDE DUA EDENLER	
<i>Yahya Kemal Beyatlı</i>	149
KANDİLLER YANARKEN	
<i>Yahya Kemal Beyatlı</i>	153
EYÛBSULTAN'DA RAMAZAN GECESİ	
<i>Rüşen Eşref Ünaydın</i>	156
YENİ RAMAZAN TELÂKKİSİ	
<i>Hüseyin Cahit Yalçın</i>	160
ESKİ RAMAZANLARA DÂİR	
<i>Tâhirü'l-Mevlevî</i>	164
KADİR GECESİ	
<i>Nihad Sâmî Banarlı</i>	186
RAMAZAN GECELERİ	
<i>Cenap Şahabeddin</i>	191
ŞEHZÂDEBAŞI	
VE ESKİ RAMAZANLAR	
<i>Ercüment Ekrem Talu</i>	196
ESKİ RAMAZANLARIN TÂRİH OLMUŞ	
HUSÛSİYETLERİ NELERDİR	
<i>Münir Süleyman Çapanoğlu</i>	200
RAMAZAN SERGİLERİ	
<i>Refi'î Cevad Ulunay</i>	205
İFTARİYE	
<i>Refi'î Cevad Ulunay</i>	209
ELLİ YIL EVVELKİ RAMAZAN	
<i>Refik Halid Karay</i>	212
İFTAR VE SAHUR YEMEKLERİ	
<i>Refik Halid Karay</i>	217
O DEVRİN RAMAZANI	
<i>Burhan Felek</i>	223
ESKİ İFTARLAR	
<i>Halid Fahri Özansoy</i>	237
BEYAZIT CÂMİİ SERGİSİ	
<i>Hâlid Fahri Özansoy</i>	241

RAMAZANA GİRERKEN	
<i>Kemal Edip Kürkçüoğlu</i>	244
RAMAZÂNİYE	
<i>Halil Can</i>	249
RAMAZAN MEDENİYETİ	
<i>A. Süheyl Ünver</i>	255
MAHYA VE MAHYACILIK	
<i>A. Süheyl Ünver</i>	261
RAMAZAN MÜNÂSEBETİYLE	
DOSTLARLA BİR MUSÂHABE	
<i>Sâmiha Ayverdi</i>	277
İBRAHİM EFENDİ KONAĞI'NDA	
RAMAZAN HAZIRLIKLARI	
<i>Sâmiha Ayverdi</i>	282
GÜZEL ORUÇ	
<i>Saftye Erol</i>	287
BUGÜN RAMAZAN	
<i>Peyami Safâ</i>	290
RAMAZAN EDEBİYATI	
<i>Mehmet Kaplan</i>	293
AH O ESKİ RAMAZANLAR	
<i>M. Orhan Okay</i>	299
BİR RAMAZAN HÂTIRASI	
<i>Necip Fâzıl Kısakürek</i>	303
RAMAZAN GELDİ HOŞ GELDİ	
<i>Ayhan Songar</i>	305
RAMAZAN'DA HASBİHAL	
<i>Hasan Celâl Güzel</i>	308
RAMAZAN VE MÜSLÜMAN KİMLİĞİ	
<i>Hasan Celâl Güzel</i>	312
BİRDENBİRE RAMAZAN	
<i>Ahmet Kabaklı</i>	316
İSLÂM, RAMAZAN VE BİZ	
<i>Ahmet Kabaklı</i>	320
RAMAZAN MEDENİYETİ	
<i>Yılmaz Karakoyunlu</i>	323

ESKİ RAMAZANLARIMIZ VE RAMAZAN EDEBİYATI	
<i>Abdullah Uçman</i>	326
RAMAZAN HÂTİRALARI	
<i>Ahmet Selim</i>	337
GÜNÜMÜZÜN RAMAZANI	
<i>Mustafa Kutlu</i>	341
RAMAZAN, MUSİKİ VE İSTANBUL	
<i>Yalçın Çetinkaya</i>	344
RAMAZAN İKRAMI	
<i>İskender Pala</i>	352
M. SERHAN TAYŞI İLE RAMAZAN VE KİTAP ÜZERİNE	
<i>M. Serhan Tayşi</i>	357
RAMAZAN TÜRKÜLERİ	
<i>Nâmuk Kemal</i>	370
RAMAZAN	
<i>Tevfik Fikret</i>	373
ATİK-VALDE'DEN İNEN SOKAKTA	
<i>Yahyâ Kemal Beyatlı</i>	375
RAMAZAN	
<i>Mehmed Akif Ersoy</i>	377
RAMAZAN İSTİKBÂLİYESİ	
<i>Ahmed Remzi Dede</i>	378
RAMAZAN VE ORUÇ	
<i>Tâhir Olgun</i>	379
RAMAZAN NİYÂZİ	
<i>Kemal Edib Kürkçüoğlu</i>	381
MÜBÂREK RAMAZAN	
<i>Feyzi Halıcı</i>	383
HOŞ GELDİN	
<i>Fazlıoğlu Cemal Oğuz Öcal</i>	385
KADİR GECESİ	
<i>Fazlıoğlu Cemal Oğuz Öcal</i>	387
YİNE GEL	
<i>Fazlıoğlu Cemal Oğuz Öcal</i>	389

ÖNSÖZ

Her Müslüman evlâdı gibi, ben de ramazanın, insanı sarıp sarmalayan o mânevî havasını daha küçük bir çocuk iken ciddi ciddi hissetmeye başladım. Bu ilâhî güzelliği, çocuk ruhunu bile galeyana getiren bu büyük coşkuyu -itiraf edeyim ki- aradan geçen bunca yıla rağmen bir türlü unutamadım. İslâm dininin emri ve tavsiyesi olan bütün ibâdetler, özellikleriyle ve güzellikleriyle sadece büyükleri değil, minikleri de etkisi altına alıyor ve onların mâsum dünyalarını da böyle erken bir yaşta şenlendirmiş oluyor. İşte İslâm'ın beş şartından biri olan oruç da çocukları en fazla tesiri altına alan, hâfızalarına iyice yerleşen ibâdetlerin belki de en başında geliyor. Daha hayatı yeni yeni tanımaya başlayan bu mini mini yavrular, annelerini, babalarını ve ailelerin diğer büyüklerini taklit ederek sahura kalkmak, ertesi gün oruç tutmak ve akşam olunca da iftar sofrasına oturmak için büyük, hem de çok büyük bir gayret gösteriyorlar. Siz buna küçük ruhların büyük heyecanı da diyebilirsiniz. Diğer bütün ibâdetler gibi oruç da büyük küçük herkese iki güzel duyguyu birden yaşatıyor. Evet oruç ibâdeti insanı hem coşturuyor hem sükûnete erdiliyor. Bu sükûnetin ve bu tatlı heyecanın en canlı belirtilerini daha çok o masum çocukların temiz çehrelerinde görüyoruz.

Gayet iyi hatırlıyorum merhûme anneme beni de sahura kaldırması için âdeta yalvarıyordum. Bu niyaz ve yalvarma faslı daha ramazanın ilk gününden itibaren başlıyordu. Bir yandan da annem kaldırmasa bile, ben davulcunun davulunu, gümbür gümbür çaldığı davulun sesini duyar, kalkarım diye kendi kendimi teselli ediyordum. Ne mutlu bana ki hem annemin şefkatli sesiyle hem de davulun gümbürtüsüyle uyanıyordum. Sofraya oturmanın heyecanı uyku sersemliğine galip geliyordu. Gerçi soframız fazla zengin değildi. Bütün menü bişi, işkefe (yufka), pekmez, çökelek gibi basit yiyeceklerden ibaretti. Fakat birçoğu önceden hazırlanan bu basit gıdâ maddelerinin sahur vaktine ve tabii ki ramazan ayına mahsus öyle güzel bir tadı vardı ki sizin bu tadı, mübârek aya münhasır bu lezzeti sâir vakitlerde tatmanız mümkün değildi. Ertesi gün öğleye doğru acıkmaya başlayınca annemiz buna da bir çâre buluyordu. Bu çârenin adı “tekne orucu”ydü. Tekne orucu tutan çocukların iftar zamanı öğle vakti kabul edildiği için biz de öğle ezanıyla birlikte orucumuzu açıyorduk. Unutmadan söylemek isterim ki her Müslüman çocuğunun hayatında böyle bir tekne orucu vardır.

Çocukluk ramazanlarının unutulması mümkün olmayan canlı tablolarından birini de tabii ki kalabalık cemâatle kılınan terâvih namazları teşkil ediyordu. Bu mübârek ayda bütün câmiler terâvih namazı kılınan cemâatle dolup taşıyordu. Belirtmeye bile gerek yok ki bu kalabalık cemâatin bir bölümünü de çocuklar oluşturuyordu. Ben de bizim mahallenin küçük câmiinde kılınan terâvih namazlarına büyük bir iştiaqla katılıyordum. Orucu yarım tutsam da terâvihi tam olarak kılıyordum. Ayrıca câmiye biraz erken gidip yer kapma gibi bir alışkanlığım da vardı. Aksi takdirde o soğuk havada dışarıda kalmak söz konusuydü.

Unutmayalım ki çocuk her yerde çocuktur. Câmide bile olsa yaramazlık yapmaktan çekinmez. Azar işitse, kovalansa,

hatta zaman zaman dayak bile yese yine bildiğini yapar. Bizim mahalledeki câmide de böyle yaramazlıklar yapılıyordu. Bendeniz çocukken de usluydum ama doğrusunu söylemek gerekirse yaramaz çocukların yaramazlıklarını seyretmekten de hoşlanıyordum. Câmide ne gibi yaramazlıklar oluyordu diye sual ederseniz “türlü-çeşitli” diye cevap verebilirim. Meselâ, bazı çocuklar, secde esnâsında, ön saftaki arkadaşlarının ayaklarını gıdıkladıkları gibi bazıları da iğne batırıyorlardı. Derken aralarında kavga gürültü başlıyordu. Üst kattaki kadınların sesleri de bu gürültüye karışınca cemâatin huzuru iyice kaçıyordu. Ama ben olan bitenden fazla etkilenmediğim, üstelik de yaramazlık yapmadığım için son derece memnundum. Dedim ya, uslu cocuktum. Dolayısıyla hiç câmiden kovulmadım.

Kültür dünyamızın canlı tablolarından büyük bir bölümünü de yazarların, şâirlerin, edebiyatçıların ramazanlarla ilgili hâtıraları teşkil ediyor. Bu hâtıralar yığını olanca çeşnisiyle, bol malzemesiyle, renkli levhalarıyla bir nevi “ramazan edebiyatı” diyebileceğimiz bir edebiyat türünü ortaya çıkarıyor diyebiliriz. “Ramazan medeniyeti”, “Ramazan edebiyatı”yla daha canlı, daha heyecanlı bir hâle geliyor. Konuyla ilgili malzeme yığını o kadar fazla ki bunların hepsinin bir araya getirilip kitaplaştırılması istense cilt cilt eserlerin yazılması gerekir.

Ramazan ve oruç hakkındaki yazılardan derlediğimiz ve *Dersaâdet'te Ramazan Akşamları* adını verdiğimiz bu kitapta Refii Cevad Ulunay, Münir Süleyman Çapanoğlu, A. Râgıp Akyavaş,ERCÜMENT EKREM TALU, Safiye Ünüvar, Süheyl Ünver gibi İstanbul yazarlarının yanı sıra daha birçok kalem erbabının yazısı bulunuyor.

Sahalarında büyük bir kalem tecrübesine sahip olan bu yazarlarımız eski İstanbul ramazanlarının özelliklerini ve güzelliklerini nevi şahsına münhasır üslûplarıyla bir güzel anlatıyorlar. Öyle tahmin ediyorum ki, sizler de bu satırları okur-

ken “Hay Allah râzı olsun; kaleminize, dilinize sağlık” diyerek memnûniyetinizi dile getirmekten kendinizi alamayacaksınız.

Müsâade ederseniz bu bölümle ilgili kısa birkaç örnek vereyim.

Kendisi de bir saray mensubu olan Safiye Ünüvar Hanım *Sultan Reşad ve Saray Ramazanları* başlığıyla yayınladığı hâtıralarında Mevlevî meşrep pâdişâhı tanıttığı yazısına şu satırlarla başlıyor: “Sultan Reşad şâir ve dindar idi. Bir vakit namazını bıraktığı görülmemiştir. Halife-i rûy-i zemin sıfatını taşıyan bir insana yakışacak şekilde dinine bağlıydı. Maiyetinde çalışanların hepsinin namaz kılmalarını emrederdi. Kılmadığını işittiklerine münâsip kimseler vâsıtasıyla nasihatta bulunurdu. Hizmetini görmeye alıştığı kimseleri değiştirmekten hoşlanmazdı. Bunların da hepsinin dindar insanlar olmasına dikkat ederdi. Zira maiyetinde çalışanların içinde namaz kılmayan tek insan yoktu.”

“Saraya intisab edişimin ilk yılında, ramazan ayında Yıldız Sarayı’nda idik. Her gece bir başka davete icabet ederdim. Kadın efendiler, sultanlarla valideleri, hazinedar usta ve diğer ustalar beni çağırırlar, ben de iftarlarında bulunurdum, iftardan sonra cemâatle kılınan terâvih namazları görülecek şeydi. Cemâatte bulunanların sayısına göre atlas üzerine altın sırma ile işlenmiş seccâdeler yayılır, hazırlık bitinceye kadar kahveler içilir, ayrılırken davetlilere, süslü zarflar içinde dolgun dış kirâları verilirdi.”

“Tanzimat Devrinde İstanbul Ramazanları” başlığıyla bir yazı kaleme alan Server R. İskit sözü bir ara ramazan akşamlarına getirip diyor ki: “Ramazan günleri halk câmilere gidip va’z edenleri ve hâfızları dinleyerek cemâatle namaz kılar, sonra Beyazıt Câmii avlusunda açılan ramazan sergisi ile çarşıları gezerrek vakit geçirirdi. Böyle günlerde İkinci Sultan Mahmud’un

kıyâfet değiştirerek Beyazıt civârında ve Kapalıçarşı'da gezdiği görülürdü.

İstanbul'un ramazan geceleri bilhassa dikkati çekerti. Diğer aylarda gece hayatı olmayan büyükşehir, ramazanda nûrânî bir hâl alırdı. Halk sahura kadar uyumazdı. Bütün dükkânlar açık olur, bunların ve evlerin aydınlıkları caddelere vururdu. Sokaklarda elleri fenerli kafileler; câmiler, komşular, eğlence yerleri arasında mekik dokurdu. Hayâl ve Orta Oyunları, çalgılı kahvehâneler adam almazdı. Bu eğlence yerlerinin bulunduğu Aksaray, Divanyolu, Direklerarası, Şehzâdebaşı, Galata'da Çeşme Meydanı caddeleri dolup taşar, kahvehânelerin önüne atılan iskemlelerin darlaştırdığı caddelerden geçmek mesele olurdu.

Boş arsalarda kurulan salaşlardaki tiyatro ve cambazhânelerin muzikaları, Orta Oyunu'nun zurna ve dümbelekleri, ince sazın curcunaları, hele hamal kahvehânelerinin davulları İstanbul ufuklarını inletirdi.

Kahve, çubuk, nargile, enfiye hatta afyon tiryâkilerinin bu ayda şahlanıp tetikte bulunan sınırları ufak tefek kavgalara, pek çok da şakalara, muzipliklere sebep olur, bu da ramazanlara çeşni katardı.

Hulâsa; ibâdetle yıkanan ruhların ve günahlarından affi ümidiyle şenlenen gönüllerin huzur ve sevinci ile Müslümanlar bu ayda coşar, coşardı.

Kitle hâlinde namaz, kitle hâlinde niyaz, kitle hâlinde heycan, İstanbulluları kitle hâlinde sevince boğardı.

Ramazan, ne mübârek, ne müstesnâ aydır.”

Yine bu bölümde yer alan Tâhirü'l-Mevlevî hazretlerinin “Eski Ramazanlara Dâir” başlıklı yazısı gerçekten de eski ramazanlara dâir ne varsa hepsini olanca renkli çizgileriyle gözler önüne seriyor. Merhum mesnevîhânımız bu mübârek ayın

özelliklerinden ve güzelliklerinden olan hilâlin görünmesini, câmilerin aydınlatılmasını, terâvihten sonra mahya seyrine çıkılmasını, kandil uçurulmasını, sahura kalkılmasını, sergilerin gezilmesini nevi şahsına münhasır üslûbuyla anlattığı gibi Huzur Dersleri, Hırka-i Saâdet ziyâreti, askere baklava dağıtılması, Kadir Gecesi hakkında da ilgi çekici bilgiler veriyor. Hele eski tiryakilerle ilgili bir anekdot var ki okurken katıla katıla gülmekten kendinizi alamıyorsunuz. Peşin olarak gülmeniz için o satırları nakletmek istiyorum.

Tahirü'l-Mevlevî diyor ki: “Sahurdan imsake kadar olan zaman genellikle hatim sürmekle geçirilir. Yahut câmiye gidilip okunan mukabele dinlenilirdi. Fakat kahve, tütün, nargile, enfiye gibi mükeyyifâtın müptelâsı olanlar, bir fincan daha yuvarlamak, bir sigara daha savurmak, bir baş daha tokurdatmak, bir şemme daha çekmek için uğraşır dururdu. Hele afyon tiryâkileri gecedен aldıkları gündüz gıdâsının mümkün mer-tebe geç hazmolunmasına çâre ararlardı.

Meşhur ‘Ebü'l-Enf Vehbi Mollazâde Haydar Molla’ komşumuzdu. Kendisi alabildiğine afyon müptelâsıydı. Sahurda yuttuğu afyonu rezzâkî üzümü ile kefenledikten sonra göçürdüğünü söyler: ‘Tam öğle vakti patlıyor da neşelendiriyor.’ derdi.

Hocam Mesnevîhan Mehmed Esad Dede Efendi anlatırdı: ‘Tiryaki Şeyh Said’ isminde bir afyon müptelâsı varmış. Bir gece sahurda afyon yutmayı unuttuğunu, gündüzün sokakta hatırlamış. Eli ayağı titremeye, gözü kararıp başı dönmeye başlamış. Kefâretiyle kazasını göze alıp orucu bozmaya karar vermiş. Parmaklarının arasına sıkıştırdığı afyon yuvarlağını öksürmek bahanesiyle ağzına atmış. Fakat gıdâsı kıt’a itibariyle yutulur dert olmadığından boğazından indirmek için suya ihtiyaç görünmüş. Hemen kollarını sıvamış, civardaki câminin şadırvanına yanaşmış. Abdest alırken mazmaza suyunun yardımıyla afyonu kaydırmış. Nasılsa adamın biri, şeyhin hareketine dikkat edi-

yormuş: 'Efendi! Ağzına aldığın su nereye gitti?' diye sormuş. Üst tetikte hiddetli bulunan şeyh de: 'Câhil herif! Ona ilm-i bâtın derler, senin aklın ermez.' cevâbını vermiş."

Kitapta böyle güldürücü, düşündürücü, ibret verici daha birçok yazı var. Eski İstanbul ramazanlarını hem ibâdetleriyle hem de sosyal hayatın bir gereği olan eğlenceleriyle anlatan bu makaleleri öyle tahmin ediyorum ki, büyük bir zevkle okuyacak ve bir kere daha "geçmiş zaman olur ki hayâli cihan değer" diyeceksiniz.

Kitabımızda bazı meşhur edebiyatçılarımızdan seçtiğimiz makalelere de yer verdik. Yahyâ Kemal Beyatlı, Necip Fâzıl Kısakürek, Refik Hâlid Karay, Nihad Sâmi Banarlı, Peyâmi Safâ, Sâmiha Ayverdi, Mehmed Kaplan gibi yazarlarımız birbirinden güzel makaleleriyle ramazan mânevîyâtını kendilerine mahsus bir üslûpla dile getiriyorlar. Orhan Okay, Mustafa Kutlu, Beşir Ayvazoğlu, İskender Pala, Abdullah Uçman gibi yaşayan edebiyatçılarımızın konuyla ilgili yazılarına da yer verdik. Bu vesile ile kendilerine teşekkür ediyorum.

Bir örnek vermek istiyorum. Tam bir İstanbul hanımefendisi olarak bilinen Sâmiha Ayverdi, "Ramazan Münâsebetiyle Dostlarla Bir Musâhabe" başlığı altında yayımlanan sohbetinin bir yerinde Ayasofya'ya âit bir hâtırayı şöyle naklediyor: "Ayasofya Câmii'ne gelmiş bulunan yabancı ülkelerin diplomasi çevreleri ile gene yabancı seyyah kabileleri üst balkondan namazı takip ederlerdi.

Yüzleri, hatta binleri bulan cemâatin, nizam şaşırmadan rûkû ve sücûda varışlarını mihraptaki imamın hüneri zannederek heyecana kapılmış olan seyyahlardan biri kendini tutamayıp ayağa fırlamış ve bülend âvâz ile, 'Bravo kaptan!' diye bağırmıştır."

Bu bölüm için Yahyâ Kemal'den de kısa bir iktibasta bulunmak istiyorum. Büyük şâirimiz “Şişli Caddesi'nde ramazan”ı şöyle anlatıyor: “Şişli'de gündüz ramazan hissedilmiyor. Fakat dün gece Osmanbey gazinosundan Bomonti'ye doğru, kaldırım üstünde yürürken, bu dümdüz cadde üzerinde ramazanı hissettim. Gemici esvaplı, kısa pantolonlu, başı açık Türk çocukları el ele vermişler, küme küme geçiyorlar, arada sırada duruyorlar, fişenkler patlatıyorlar, gülüşüyorlar, konuşuyorlardı. Ramazan gecesinin neşesini hisseden bazı aileler sokağa çıkmış, genç kızlar aralarında fısıldaşıyorlar, bu Avrupa caddesini bir Müslüman ruhuyla dolduruyorlardı. Sabaha karşı, Müslüman ve Hristiyan, kapı kapı herkesi uyandıran davulundan başka ramazanlık bir şeyi olmayan bu semte, İslâm'ın nûru hafif bir ışık gibi sinmişti.”

Dersâdet'te Ramazan Akşamları isimli bu eserin son bölümünü de Nâmık Kemal, Tevfik Fikret, Mehmed Âkif, Yahyâ Kemal, Kemal Edip Kürkçüoğlu, Tâhir Ođgun, Fazlıoğlu Cemal Oğuz Öcal, Feyzi Halıcı gibi kıymetli şâirlerimizin şiiirleriyle süsledik.

Ramazan-ı şerîfiniz mübârek olsun.

İstanbul 2018
Dursun Gürlek

ESKİ RAMAZANLARIN HUSÛSİYETLERİ*

A. Râgıp Akyavaş

İZZET MOLLA VE TERÂVİH NAMAZI

Ay görüldü demek ramazan sabit oldu demektir. Ramazanın başladığı şimdi olduğu gibi rasathâne tarafından riyâzî hesaplarla tesbit edilmezdi. Ay'ı gökyüzünde görmek ve bunu da şahitle isbat etmek lâzımdı. Şabanın yirmi dokuzu oldu mu herkesi bir telâştır alırdı. Acaba ay göründü mü?

İstanbul'da ramazan ayının görüldüğü Şeyhülislâm Kapısı'nda İstanbul kadısının huzûrunda isbat olunurdu. Bu maksadla İstanbul kadılığınca gözleri sağlam, sözüne itimad edilir iyi hâlli kimseler seçilir, bunlar Süleymâniye, Fâtih, Edirnekapısı'ndaki Mihrimah Sultan, Okmeydanı'nda Okçular Câmii ve Cerrahpaşa Câmii minarelerine çıkıp ay'ı gözetlerler,

* A. Râgıp Akyavaş, *Âsitâne, Evvel Zaman İçinde İstanbul*, yay. haz. Prof. Dr. Beynun Akyavaş, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları Ankara 2000.

ay'ı gören nefes nefese Şeyhülislâm Kapısı'na koşar, sabahtan beri gelecek haberi heyecanla bekleyen kadı efendiye ay'ı gördüğünü yeminle bildirirdi. Eskiler Cerrahpaşa imamının ay görmekte çok kuvvetli bir ihtisâsı olduğunu söylerler.

Ramazanı isbat için şeklî, sûrî bir teşbih dâvâsı tertip olunur. Ramazan ayının görüldüğü ilâma bağlanır, ilâm Bâbîâlî'ye bir muhızır vâsıtasıyla koşturulur, keyfiyet vükelâ meclisince tanzim olunan bir mazbata ile saraya bildirilirdi. Memuriyet îcâbı defalarca okuduğum ilâmda hatırımda kaldığına göre aşağı yukarı şu cümleler vardı. Bâbîâlî tahrir tarzında nokta, virgöl filan gibi şeyler yoktur. Malum ola ki diye başlar, bir solukta biter. Okuduğum ilâm da böyle idi. Mazbatada keyfiyet uzun uzadıya hikâyeye edildikten sonra: "Bâb-ı fetvâpenâhîce şâbânü'l-muazzamın selhi perşembe ve cuma günü de ramazan olacağı izhâr kılınmış ve hey'et-i âbidânemizce de bu yolda tezekkür edilmiş ise de irâde-i seniyyeleri her ne veçhile şerefsudûr ve sünûh buyurulursa isabet anda olacağı babında ve kâtıbe-i ahvâlde emr ü ferman hazret-i men lehü'l-emrindir."

Vükelâ mazbatası bir sadâret yâverine verilir. Evvelleri ata, sonraları arabaya binen yâver mazbatayı saraya götürür, mucibince irâdesini alır getirir. Yolda Tophâne'ye uğrar, topçu kumandanına irâdeyi bildirir. O da Salıpazarı önünde demirli duran Utarit nâmındaki karakol gemisine işaret vermekle beraber toplar foga edilir. Süleymâniye minaresinden kandille verilen işaretle İcâdiye, Selimiye ve Beyazıt Meydanı'nda alesta bekleyen toplar ateşe başlarlar. O anda büyük şehrin ve her Müslümanın çehresi değişmiştir. Artık ramazan, mâh-ı gufran başlamıştır.

Eski ramazanlarda bilhassa İstanbul'un göze çarpan beş husûsiyeti vardı: Terâvih namazı, mahyalar, Hırka-i Saâdet'i ziyâret, iftar âlemleri, Beyazıt Sergisi.

Ramazanın mânevî ağırlık merkezi, terâvihtir. Hazreti Peygamber zamanında terâvih cemâatle kılınmazdı. Herkes evinde, odasında tek başına kılırdı. Esâsen bu namaz farz da değildir, sünnettir. Cemâatle kılınması usûlünü koyan Hazreti Ömer'dir. Doğrusu Hazreti Ömer'in bu tesisi ramazana can vermiştir. Osmanlı Türkleri de cilâsını vurmuşlardır. Bursa'da, Edirne'de ve en sonra İstanbul'da yükselttikleri ve her biri bir sanat bedîası olan câmilerde kılınan terâvih namazlarına doyum olmaz.

İftardan sonra evlerde, konaklarda terâvih hazırlığı başlar. Herkeste bir neşe, herkeste bir sevinç. Şakır şakır abdestler alınır, irili ufaklı cam veya muşamba fenerler hazırlanır, güle oynaya câmilerin yolu tutulur. Bu esnada o muazzam câmiler kapılarına kadar tıklım tıklım dolmuştur. Vükelâ vüzerâ veya halli vakitli konaklarda ramazan imamları, hoş elhan müezzinler tutulurdu. İftardan sonra terâvihi burada kılmak isteyenler kalır, lokma ettikten sonra çıkıp gitmek isteyenleri kâhya efendi veya uşaklar kapıda uğurlarlardı. Tabii hepsine olmasa da bir kısım misafirlere, yakın dostlara, ahbablara ve mensuplara dış kirâsı nâmıyla münâsip miktar çil altın veya hâline, mevkiine göre hediyeler verilmesi, muktezâ-i şân-ı vezâretten sayılırdı.

Eski İstanbul'da ramazanlarda en şaşa'alı, en debdebeli ve en rûhâniyetli terâvih namazları selâtîn câmilerinde kılınırdı. Eyübsultan, Fâtih, Şehzâde, Süleymâniye, Beyazıt, Lâleli, Nûruosmâniye, Sultanahmet, Yeni Câmî, karşı tarafta Üsküdar Yeni Câmii, iskele başındaki Mihrimah Sultan Câmii mine'l-bâb ile'l-mihrâb müminlerle dolup taşardı.

Mûsikînin rûhun derinliklerine kadar nüfuz ederek yaptığı tesiri hepimiz takdir edersiniz. Sırasında bir kaval bile ne kadar müessirdir. Yıldırım'ın: "Çal çoban çal. Ne Sivas gibi kal'an gitti ne Ertuğrul gibi oğlun öldü" diye hayıflanması, Yıldırım gibi metin bir insanın kalbinde bir kavalın uyandırdığı tesiri göstermez mi? Mâneviyat âleminde bu tesiri, bu heyecanı en

evvel sezen Itrî merhumdur. Rahmetli engin görüşüne bir hareket vererek mûsikî nağmelerini terâvih namazına tatbik ile işe başlamış, ibâdetimize bir âhenk ve güzellik vermiştir.

Müslümanlıkta esas olan halkı ibâdetten usandırmamak ve bıktırmamaktır. Terâvih'in makbul ve müstahsen olanı da cemâati sıkmamak için çabuk kılınmasıdır. Halk da böyle namaz kıldırın câmilere koşardı. Fakat bazı câmilerde o kadar süratli namaz kılınırdı ki, eski İstanbullular bu gibilere; “götürü yapı yapar gibi namaz kıldırıyor” derlerdi.

Bizim Kadıköyü'nde Osmanağa Câmii'nin imamı rahmetli Said Selman Efendi demir hâfızlardandı. Usûl ve makama âşinâ, şen ve neşeli, sevimli ve şakacı; yedi kuşaktan Kadıköylü bir İstanbul uşağı idi. Öyle bir terâvih kıldırırdı ki benim diyen yiğit arkasından yetişemezdi. O, ikinci secdeden başını kaldırıırken siz ancak rükûa varmışsınızdır. Cemâat secdede iken o zammı sûreyi çoktan bitirmiştir. Zâten namazı da Errahmânü sûresinin kısa âyetleri ile kıldırmaı âdet etmişti.

Ona uyanların içinde kalbi azıcık zayıf olanların veya karınlı göbeklilerin vay hâline! Said Selman Efendi'nin hâlini bilenler sırtlarına sokmak için ceplerinde ter beziyle câmiye gelirlerdi. Rahmetli büyükpederin, “Aman oğlum ne oluyorsun Allah aşkına böyle, sen torpido musun?” diye şaka ettiğini kaç defalar işitmişimdir. O da cevâben gülererek: “Vapur kalkıyor, Direklerarası'na yetişecekler var.” derdi.

Aklıma hoş bir fıkra geldi: Sultan Mahmud zamanında yaşayan Keçecizâde İzzet Molla merhum, şâir, âlim, nüktedan bir zâttı. Böyle sürat ekspresi gibi terâvih namazı kıldırın bir imama uymuş. Molla merhum pek şişman, karınlı gövdeli bir zât imiş. Acele acele namaz kılarken, bostan dolabı gibi yatıp kalkarken adamcağızın nefesi kesilecek gibi olmuş. Namazın yarılacağı sırada dışarıdan kan ter içinde soluk soluğa biri

câmiye girmiş ve Molla'nın yanibaşında durmuş. "Vah vah, vah! Namazı kaçırdık, yetişemedik." diye kendi kendine söylenmeye, hayıflanmaya başlamış. Yorgunluktan burnundan soluyan Keçecizâde'nin kafasının taşı atmış, kendini tutamamış. Hemen iki tarafına selâm verip namazı bozmuş: "Be birâder! Biz içinde iken yetişemiyoruz. Sen ne söylüyorsun Allah aşkına." demiş.

RAMAZANA GİRERKEN

Hız. Peygamber'e ceste ceste nâzil olan Kur'an âyetlerinin ilk defa ramazanda inmeye başlaması, bu ayın başlıca şerâfet ve husûsiyetini teşkil eder. (*Şehru Ramazane'llezi ünzile fihî'l-Kur'an*) Kur'an ramazan ayında indirildi demektir.

Ramazan büyük küçük, aydın câhil her tabakanın hayat tarzında senede bir ay değişiklik husûle getirir. Orucun bir zorluğu yoktur. İş, bu değişikliğe alışmaktadır.

Ramazanın en şaşâ'alı, en mesut ve en cümbüşlü günleri Türkiye dünyasında ve bu dünyanın melikesi olan İstanbul'da geçerdi. Berat Kandili tebrîkâtının arkası alındı mı, her tarafta bir hazırlık başlardı. Bu hareket ve canlılık çarşı pazarda ayrı, evlerde ayrı görülürdü. Evlerde kap kacak kalaya verilir, hal-laçlar çağırılır, yataklar atılır, camlar, tahtalar gıcır gıcır silinir, sanki uzun bir muhasaraya girilecekmiş gibi kilerler tıka basa erzakla doldurulurdu.

Ayrıca, İstanbul'un dört bucağından yatıya gelecek misafirlerin istirâhati düşünülürdü. Bu misafirlerin bazıları saygılı olur, misâferet müddeti iki üç geceyi geçmez, bazıları da otuz ramazan postu serer, yan gelir yatarlardı.

*Bedava sofraya düştün mü hoş geçer ramazan
Misafirim diye insan mukîm olur bâzan*

diyerek şâir Âkif bu gibilerle istihza etmiştir.

Hâli vakti yerinde olanlar aşçı tutarlar, kapı bekleyen Geredeli, Mengenli aşçılar Beyazıt'daki kahvelerde karargâh kurarlardı.

Ramazanda aşçı aylıkları iki misli fazla ödenirdi. Meselâ on mecrediye alana yirmi mecrediye verilirdi. Fazla ödenen, herhâlde ramazan ikramiyesi olacaktır ama ikrâmiye kelimesi o târihlerde meçhûlümüz olan bir şeydi.

Mecidiye deyip de geçmeyin. Küçümsenecek meblâğ değildi bu. Mecidiyenin kıymetini anlatabilmek için sizlere küçük bir misal vereyim: Biz Soğukçeşme Askerî Rüşdiyesi'ne devam ederken mektebin bakkalından beş paralık peynir, beş paralık da ekmek alır, pekâlâ karnımızı doyururduk. Buna adıyla sanıyla (beş beş) derlerdi ve bütün rüşdiyelerde bu böyle idi. Bir mecrediye yirmi kuruş demektir. Beş paranın bile o târihteki kıymeti göz önünde tutulacak olursa mecrediyenin ne demek olduğu anlaşılacaktır. Hâlbuki bugün fukaraya yirmi kuruş verseniz beğenmiyor, burun kıvırıyor.

Bu arada hükümet de boş durmaz, aylardan beri bir türlü çıkmayan maaşın hiç olmazsa birini vermek için Osmanlı Bankası'yla müzâkerelere girişirdi. Şıkır şıkır altın ve gümüşleri kesesine indiren memur ve zâbitan soluğu doğru Asmaaltı'nda, Mahmutpaşa'da alır, Kapalıçarşı arı kovanı gibi işlerdi.

Beyazıt'daki bakırcılar çorba kâselerini, yumurta tavarlarını, börek tepsilerini kırmızı kreplerle süsleyip teşhir ederlerdi. Hele şekerciler, gümüş gibi pırıl pırıl parlatılmış, ağızları sakız gibi beyaz tülbentlerle örtülmüş reçel kavanozlarını piyâde kaldırımlarının üzerine sıra sıra dizerler, çilek, vişne, ahududu, ağaçkavunu, gül, menekşe, beğen beğendiğini al!

Sultan Hamid zamanında Sirkeci'de Hacı Bekir'in kapısının üstünde, en mûtenâ yerinde (Zât-ı Hazret-i Pâdişâhinin Şekercibaşısı) levhası asılı bulunurdu. Bir de onun biraz öte-

sinde Hamidiye Türbesi'nin karşısında meşhur şekerçi Nâzım vardı ki devir değişip Sultan Reşad tahta çıktıktan sonra şeker-cibaşılık ona verildiği için bu şeref levhası onun dükkânının kapısının üstünde dururdu. Bu iki dükkân bilhassa ramazan ve bayramlarda bin bir ayak bir ayak üzerinde olurdu.

Bütün bu hazırlıklar ikmal olunduktan sonra rahmet, mağ-firet ve cehennem azâbından kurtulma günleri olan mübârek ramazan cûş ve hurûş içinde istikbâl olunurdu.

İFTAR TOPUNDAN ÖNCE

Topa on dakika var. Gelen misafirler misafir odasında ağır-lanır. Beyden, paşadan, hacıdan, hocadan davetliler elde tesbih kanapelere sıra sıra otururlar. Tabii ayak ayak üstüne atıp nev-zuhûr oturma henüz bilinmiyor. Uzun boylu hâl hatır sorma, zevzeklik etme yok. Bu gibi şeyler huşûa aykırı hafiflik sayılırdı. Yalnız baş köşeye kurulan rütbe ve mansıp ashâbı konuşur:

- Nasıl Beyefendi, Beyazıt'daki Hâfız İdris Efendi'nin kırâatini beğendiniz mi? Mâşallah yedi makamı dolaştı. Kuv-vetli hâfız doğrusu.

Bir başkası söze karışır:

- Dün Ayasofya'da bulunmalıydınız. Manastırlı Efendi İnşirâh sûresini bir şerh etti, bir şerh etti ki, âdeti gaşyolduk, nevinden sözler havanın donukluğunu giderirdi. Dakikalar ilerledikçe aklıktan gözler süzülür, dudaklar hafif hafif kıpır-dayıp salât ve selâm getirilirdi.

Misafirlerin gözleri ya duvardaki gugukluda veya yelek cep-lerinden çıkardıkları altın kapaklı saatlerde. O zamanlar zıp-çıktı kol saatleri henüz meydanda yok.

Oda kapısında görünen ev sahibi topa beş dakika var diye-rek misafirleri yemek odasına davet eder. Davetliler tıpkı bir

mabede girer gibi huşû içinde yemek odasına girerler, yerlerini alırlar. Dualar artık daha bâriz bir şekilde işitilmeye başlar: (Allahumme yâ vâsie'l-mağfire iğfırlı) Ey mağfireti çok olan Allah! Bana mağfiret et, demektir. Bu esnâda dünya kelâmı nâmına söylenmesine müsâade olunan tek söz bundan ibarettir.

Sofranın şeref mevkiini işgal eden yaşlı zât iltifat kabilinden yanındakine, “Üç dakika var değil mi efendim” diye sorar. Yanındaki, “Hayır efendim, bir buçuk dakika var. Kulunuzun saati Yeni Câmi ayarıdır.” der.

Öyle sanırsınız ki, bu esnâda herkes bir spikerdir. Üç dakika var, iki dakika var, bir dakika var, on saniye var. Gong’a bedel Serasker Kapısı’ndan tam barut hakkıyla atılan bir mantellinin sesi canlara can getirir.

O devirde İstanbul’da yedi yerden iftar topları atılırdı: Serasker Kapısı, Selimiye, Tophâne, Baruthâne, İcâdiye ve Salıpa-zarı önündeki Utarit karakol gemisi.

İftar resmî ve husûsî olmak üzere iki türlü idi.

Ramazan’ın birinci günü sarayda vükelâya, dokuzuncu gününe kadar olan müddet içinde sırasıyla devletin en ileri kademesinde bulunan zevâta “iftar-ı seniyye” verilirdi.

İki üç ramazan iftar-ı seniyyede bulundum. Bu iftarlarda pâdişâhın davetliler ile birlikte sofraya oturduğunu görmedim, sandalyası boş dururdu. Saray geleneğince pâdişâhlar yalnız yemek yerdi.

ESKİ RAMAZANLARDA İFTAR SOFRASI

Eski ramazanlarda en fakir ve yoksul bir kimsenin bile kendi hâline göre iftar sofrası olurdu. Bir kap yemeği dahi olsa onu husûsî bir itina ile sofrasına koyardı.

Sofra, söylemeye hâcet yok, herkesin kesesine uygun bir şekilde kurulus, temizliğine bilhassa dikkat edilir, ev hanımının titizliğine göre çiçek bahçesi gibi gözleri taltif edecek şekilde tanzim edilirdi.

İşin sıklet merkezini mutfaklar teşkil ettiği içindir ki, ramazanlarda aşçı saltanatı başlar ve bu mübârek aya mahsus olmak üzere aşçılar çift maaş alırlardı.

Orucun zeytin ile bozulması makbul sayılır, fakat sünnet olanı bir yudum su ile bozmaktır. Sofranın üstüne ev sâhibinin hâline ve zevkine göre türlü türlü reçeller, peynirler ve mutlaka pastırma ve sucuklar tabak tabak dizilir, o târihte makbul tutulan hâlis Odesa unundan yapılmış pideler ve ramazan çörekleri baş köşeye geçerdi. O vaktin zamanında ağzının tadını bilenler çöreklerin Çakmakçılar ve Hasanpaşa fırınlarından olmasına dikkat ederlerdi. Ayrıca, câmi kapılarında tabla tabla satılan Beylerbeyi'nin meşhur kazandibisini ve Üsküplünün susamlısını kapışa kapışa alırlardı. Sanki millet Yusuf Peygamber'in haber verdiği kıtlıktan çıkmış gibi. Bir iştiha, bir iştiha!

Vükelâ, vüzerâ kâşânelerinde, keseleri şişkin, dünyalığı yerinde sofu konaklarında topla beraber akşam ezanı da acele makamdan okunur, ezanı müteakip hafif tertip çerezlendikten ve üst üste birer nefes duhan tellendirdikten sonra akşam namazı için hazırlanan sofaya veya salona çıkılırdı. Kimsede duracak hâl ve mecal kalmadığından namazın son süratle kılınması, tecvitlerden biraz kısıntı yapılması, imam efendinin maharetine kalmış bir şeydi.

Daha sonra sofralara geçilir ve buram buram tüten mis gibi çorbalar içildikten sonra pastırmalı veya soğanlı yumurtalar teşrif ederdi. Bu şekilde hazırlanmış yumurtalara enderun yumurtası derler, ölüm Allah'ın emri yumurtasız iftar olmazdı. O zamanın doktorları safrakesesi iltihabı veya kolesterin deni-

len hastalıkları henüz îcad etmedikleri için yumurtalar büyük bir iştiha ile hapır hapır midelere göçürülür, Bağdat tâmir edilirdi. Bu münâsebetle ramazandan evvel Anadolu'nun dört köşesinden İstanbul'a vapurlar dolusu yumurta sevkiyatı yapılır, Eminönü ve Asmaaltı piyasaları tınazlar gibi yumurta sandıklarıyla dolar taşardı. Sanki bu mübârek nesne oruç âyetiyle birlikte gökten inmiş, Cenâb-ı Allah yumurtasız orucu kabul etmezmiş gibi.

Yumurtanın peşinden et yemekleri ve şifâlıdır efendim terânesiyle cüce ve tombalak Amasya bamyası mutlaka arz-ı endam eder, derken mevsimlik sebzeler görücüye çıkan kızlar gibi birer birer görünürdü. Çift aylıklı Mengenli aşçıbaşının hazırladığı su böreği, revaniler, tulumba tatlıları, bülbül yuvaları ve fukarânın adını bile işitmediği keşkül-i fukarâlar sofraya sıralanırdı. Az daha unuttuyordum, mis gibi gülsuyu kokan güllâçlar da cabası!

İftarlar edilip terâvihler kılındıktan sonra ev sâhibine hayır dualar ve daha büyük rütbelere, mansıblar temennisiyle konaktan çıkılırken misafirlere, tabîi hepsine olmasa da bir kısmına, yani dostlara ve ahbablara ve mensuplara dış kirâsı nâmı altında münâsip bir miktar atıye verilmesi vükelâlîğin şânından sayılırdı. Bu verginin mutlaka para olması lâzım değildi. Akran ve emsal arasında kıymetli bir tesbih, enfiye kutusu, kehribar ağızlık, tütün tabakası verilmesi de hoş görülürdü. Hiç unutmam Adliye Nâzırı Abdurrahman Paşa merhumun Kuruçeşme'deki yalısında verdiği iftarda, idâdî talebesi olmaklığıma rağmen benim de hisseme bir altın liracık düşmüştü. Günde kırk para harçlık alan bir çocuk için bir altın lira doğrusu çok mühim bir servetti. Düşünün bir kere, bu liraya seksen kuruş eklerseniz ev geçindiren bir teğmen maaşı olurdu.

Büyüklerin, küçüklerin iftarına gitmesi âdet olmamış, fakat târihte görülmemiş değildir. O zamanın servet ve debdebesini